

On Pedro Berrondo, apaiz itzultzailea

Gotzon EGIA

Bizitza eta lanak

Pedro Maria Berrondo Lasarte Oiartzunen jaio zen 1919ko urtarilaren 11n Aranguren baserrian, Ugaldetxo auzoan. Sei senideko familia zen; gerra garaian, 18 urteko anaia etxetik eraman eta fusilatu zuten. Erretereriako fraideetan hasi zituen ikasketak. Gero, Gas-teizko eta Saturrarango apaizgaitegietan egin zituen apaizetarako estudioak. 1943an ordenatu ondoren, Azkoitian egon zen apaiz, Madariako auzoan, 1943-49 bitartean, eta handik 1965eko martxora bitartean Ekuadorren misiolari izan zen. Ameriketatik itzulita, 1965etik 1966ra bitartean Eibarren egon zen apaiz, eta 1967tik erretiroa hartu zuen arte Donostian.

Euskaltzaindiaren Gipuzkoako ordezkari izan zen hiru urtez, 1967ko irailetik 1970eko iraila bitartean. Euskaltzaindikoko lan guztietan, bere maisu Manuel Lekuonaren laguntzaile eta jarraitzaile izan zen.

Bere idazlanak *El Diario Vasco* egunkarian igandez igande argitaratu zituen artikulu eran: 1970ean Ebanjelioaren iruzkina egiten hasi zen euskaraz, eta 1973tik aurrera bai euskarazko bai gaztelaniazko erlijio-salleko idatziak egin zituen. 1971tik aurrera egunkarian astean behin ateratzen zen "Euskeraz" orriaren zuzendaria izan zen.

[1] Lan hau, Gotzon Egia jaunak *Don Kixote Mantxako*, Pedro Berrondoren itzulpenari, sarreran egindakoa da.

Itzulpen lanari dagokionez, Pilar Cuadra y Echaideren *Perfil y pulso de Guipúzcoa* (Ertzpegi ta Biotz taupadak, 1973, Donostia, Auñamendi) eman zuen euskaraz, eta, beste guztien gainetik aipatzekoa den *Don Quijote de la Mancha* liburuaren itzulpena, Don Kijote Mantxa'ko izenburua eman ziona. Itzulpen bikain horren lehen parte Bizkaiko Foru Aldundiko bilkura aretoan aurkeztu zen 1977ko otsailaren 28an. Bigarren zatia, berriz, 1985ean Gipuzkoako Foru Aldundian.

Geroago, Ignacio Tellechea Idigorasen *Loiolako Inazio: bakarrik eta oiñez* euskaratu zuen (1987, Donostia, Etor), Loiolako sainduaren bizitzaz.

Berrondoren azken itzulpen lana bera hil ondoren argitaratu zen: Opus Dei-ko sortzaile Josemaría Escrivá de Balaguerren *Forja* liburuaren euskaraz (*Sutegi*, 2003, Rialp, Madril).

Pedro Berrondo Donostian hil zen, 2002ko abenduaren 27an.

Ikuspegi bat itzultzaileari buruz

Behin bakarrik izan nuen Pedro Berrondo jaunarekin aurrez aurre hitz egiteko aukera: 1985. urtearen amaieran izango zen. Hiru bat orduz egon ginen hizketan, berak egindako *Don Kijote Mantxa'-koaren*² itzulpenaz, Donostiako Erreparadoratako egongela ilun eta lasai batean. Oroitzen naiz tarteka-marteka han ibili zela, biokin batera, beste apaiz zahar bat, andoaindarra, Arregi izenekoa, uste dut politikan ezagunak diren Andoaingo arregitarren osaba zela.

Ordurako, Berrondok argitaratua zuen bere *Don Kijote Mantxa'-koa* osorik. Lehen liburukia 1976an argitaratu zion Itzaropena Argitaldariak, Donostiako Aurrezki Kutxaren laguntzaz; hiru mila ale kaleratu ziren. Bigarrena, Jose Estornes Lasa argitaldariaen ardurapean plazaratu zen ia hamar urte geroago, 1985ean, Gipuzkoako Foru Aldundiaren lankidetzaz; bigarren horretatik ale gutxiago inprimatu ziren, 1.250 bakarrik. Lehen alearen salmenta urriak –eta, itxura guztiaren arabera, diru galerak– eraginda hartu zuen Estornesek erabaki hori, bigarren liburukia argitaratzerakoan. Ale bakoitzak bere

[2] Cervantes Saavedra, Miguel (1976-1985) *Don Kijote Mantxa'ko*. Donostia, Jose Estornes Lasa arg.

zenbakia dakar, bigarren liburukian hain zuzen, larrukiz egoki azalez-taturik eta orri ertzak urre margoz dotore estalita. Liburu azalaren gibelean, "LAE" sigla ageri da, "lehen aldiz euskaraz" alegia. Liburutegiko apalean gogo onez edukitzeko modukoak dira, nire ustez, Don Kijote Mantxa'koaren bi liburukiok.

EIZIE itzultzaile elkarteak argitaratzen duen *Senez* itzulpen aldizkarian³, 3. alean, 1985eko irailean, Berrondoren lanari buruzko artikulua kritikoa bat argitaratu nuen nik, oso kritikoa, gaurko begiz ikusita kritikoezia ere bai. Orain dela hogeit bat urteko kontuez ari naiz, eta artikulua orain osterira irakurtzen dudanean, ohartzen naiz gazetetasunak ematen duen ausardia eta zorroztasuna sobera dituela, nahiz funtsean han esaten nituenak gaur ere baliozkoak iruditzen zaizkidan.

Pedro Berrondok jakin zuen artikulua hura argitaratu zela, baita nor zen egilea ere, eta etxera deitu zidan telefonoz, ea berarekin hitz egiteko eragozpenik izango ote nuen. Baietz esan nion, noski, eta handik egun pare batera elkartu ginen, lehen esan dudana bezala, Donostiako Erreparadoratan. Bere sotana beltz haren gainetik alkan-dora lepo mutur tente-tenteak erakutsi ohi zituen apaiz haren errieta jasotzeko prest joan nintzen hitzordura, baina ez zen halakorik izan, ezta gutxiagorik ere: ez bakarrik gizalegez, esango nuke Berrondok gozo ere hartu ninduela. Euskararen inguruan eta, batez ere, *Don Kijote Mantxa'koren* gainean mintzatu ginen luze. Amaieran, ongi gogoratzen naiz, esker hitzak esan zizkidan, berak egindako lana irakurri eta kritikatzeko lana hartu nuelako. Kanean ikusita, harrotasun puntu batez ikusi ohi nuen apaiz hura, bertatik bertara abegikor eta esker oneko azaldu zitzaidan bat-batean. Horra nola izan zen Pedro Berrondorekin izan nuen hizketa bakarra.

Kixoteren euskal itzulpenen historia ttipia

Berrondorena baino lehenago, *Kixote* euskaraz emateko saio bat baino gehiago izan zen. Besteak beste, Serafin Barojak –Pioren aitak, alegia– izan zuen halako proiektu bat, Cervantesen obra euskaraz eta gazteleraz, ele biko edizio batean prestatu eta argita-

[3] <http://www.eizie.org/Argitalpenak/Senez>

ratzekoa, XIX. mendearen hondarretan; hala kontatzen du Pio Barojaren lagun min izan zen Manuel Val y Vera doktoreak, baina saio haren benekotasuna eta izaera dokumentaturik gabe daude, eta ez dago esaterik zenbateraino aurreratu ote zen.

Genaro Sorarrainek bere *Catálogo de obra eúskaras* bibliografia bilduman, 1891-98an argitaratua, esaten du bazirela Kixoteren zati batzuk euskaratuta, baina egiaztapen bibliografikorik gabe: Julien Vinsonek *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* (1891) liburuan zerrendatutako izenburu bat errepikatu besterik ez du egin Sorarrainek. Izenburu hori da "DON QUICHOTTE Manchako aitoren seme izpiritutsua Michel de CERVANTES Saavedra ditzen denaz. XLII capitulua (Bigarren partea) -(s. t. l. ni d.; 1882). In 8:4 p., tiré à un très petit nombre d'exemplaires". Vinson oso xehezalea zen, eta ohartxo bat erantsi zion: "Traduction d'après le français de la fin du chapitre, depuis les mots: "Primeramente, ioh hijo!". Alabaina, dirudenez, Vinsonek Baionako udal liburutegian eskuz egindako kopia batetik egin zuen bere aipamena, eta liburutxo horren alerik ez da inon gorde, nik dakidala.

Kixoteren zatiren batzuk euskaraz emateko lehen saio ezaguna Julian Apraiz arabar euskaltzaleari zor zaio. Kixote argitaratu zeneko hirugarren mendearekin bat, 1905ean liburutxo bat argitara eman zuen izenburu luze honekin: *Donkituera umill euskalduna CERVANTES-eri opatua Manchako don Quijote, seme argi ta ospatsua agertu zanetik irugarren eunki-urrenean. On Julian Apraizen aguinduz, eta ustez. Vitorijan, Domingo Sar jaunaren maldagintzan (sic) 1905-garren Epaillean*. Hitzaurrean Apraizek dioenez, 92 orriko liburutxo honek Kixoteren zati hauek jasotzen ditu:

- Hitzaurrea eta lehenengo hiru kapituluak, itxura denez Duvoisin kapitainak lapurterara itzuliak, eta Edward Spencer Dodgson euskaltzaleak 1904an zuzendu eta argitaratuak Miarritzen: "MIGUEL SAAVEDRA CERVANTESTARRAK SCRIBATU ZUEN DON KIXOTEN GERTHAKARIAK deitzen den liburuko DUVOISIN CAPITAINAK Zubiburun zegoela Laphurdiko Heuskaraz emanak. Ernest Seitz, Imprimatzaile, Biarritzen, 1904-garren Hurtiko Uzteilan".
- Bigarren zatiaren XLII. kapituluaren hasiera, Pablo Zamarripak gipuzkeraz eta bizkaieraz, nahasirik, emana, eta kapitulu beroreen amaiera, gipuzkeraz Mateo Mugica apezpikuak moldatua.

- Bigarren zatiaren XLIII. kapituluaren hasiera, Evaristo Bustinzak bizkaieraz jarria, eta kapitulu berorren amaiera Serafin Ascasubik Arabako euskalkiaz emana.

Julian Apraizek plazaratutako liburuxkak egundoko arrakasta izan zuen, nonbait, lehen edizioa 1905eko martxoaren (edo epailaren) 13an bukatua izan baitzen, eta urte bereko apirilaren 10ean bigarren argitalpena kalean baitzen. Bigarren argitalpen horren hitzaurrean argitzen da lehen edizioan guztiz ebatzi gabe utzitako kontu bat: hitzaurrearen eta lehen hiru kapituluaren itzultzailea Duvoisin kapitaina ote zen. Edward Spencer Dodgson argitaratzaileak berak bazuen zalantzarik, Apraizi lana argitaratzeko bidali zionean esaten baitzion zati haien itzultzailea ez zela, ziurrenik, Duvoisin izango, "sino que es probable que sea de algun cura ó presbítero del país". Esan bezala, bigarren argitalpenaren hitzaurrean, Julian Apraizek askatzen du kopiloa: lapurterazko itzultzailea Alberto de Palacio arabar arkitektoa izan zen. Dirudienez, Francisco Lopez Fabra koronel zerbantistak Kixoteren zati batzuk euskaraz emateko eskatu zion 1873an Jose de Palacio y Viteri jaunari Bartzelonan, ehun hizkuntzatan argitaratzeko asmotan. Ilobari eskatu zion hark, lana egin zezan; artean, 15 urteko gaztetxea zen, baina euskaraz ederki egiten zuen, ama Sarakoa zuelarik bertan emana baitzuen bere haurtzaroa. Inudea Bonaparte printzearen informatzaileetarikoa izan omen zuen... Hitz batera, Alberto de Palacio izan zen Kixoteren hasierako zati haiek lapurterara eman zituena, lanari azken ukituak, dirudienez, Duvoisinek berak egin bazizkion ere.

Berrondorena baino lehenago, Kixoteren euskal itzulpenen beste atal bat 1928. urtean Iruñeko udalak antolatutako izandako lehiaketa da. Gai bakarra izan zen: IX. kapitulua euskaraz ematea ("Donde se concluye y da fin a la estupenda batalla que el gallardo vizcaíno y el valiente manchego tuvieron"). Lehiakideak garai hartako euskal idazle handiak izan ziren: Oyeregui, Garbizu, Lizardi, Anabitarte, Irigaray eta Orixe. Azkenak eraman zuen txapela, bere itzulpenari "Euskaldun bipilak eta Mancharar bizkorrak izan zuten burrukaldi lazgariaren ondarra" izenburua jarrita. Lehiaketa hartako lanak *RIEV*-ek argitaratu zituen 1929an⁴.

[4] *Revue internationale des études basques*. Paris. Separata, t. 20 (1929).

Berrondoren itzulpengintza ereduaz

Julian Apraizek XX. mendearen hasieran argitaratutako liburu-txoak badu tentaziorik, itzulpen kritikaren ikuspegiak begiraturuta. Alberto de Palacioren itzulpenak klasikoaren bidea jarraitzen du, xehetasun batzuetan Duvoisin bera bezain latinezalea ez bada ere. Pablo Zamarripa, Mateo Mugica, Evaristo Bustinza eta Serafin Ascasubi, berriz, Hegoaldeko literatur tradizioan kokatu behar dira: lexikoan larramenditarrak dira (*esondeak*, *onentzuna*, *goyenda*, *egoepa*, *ecai-dotu*, *dagoquindeak* eta tankerako hitzak etengabe darabiltzate), eta sintaxiaren arau kanonikoa (aditza esaldiaren amaieran) zorrotz betetzen dute.

Elkarren arteko konparazioa ez ezik, Berrondoren lanarekin konparatzea du tentazioa Apraizek argitaratutako liburutxoak, batez ere lapurteraz emandako zatiei gagozkiela. Ez da hau, ordea, leku egokia azterketa konparatibo zehatza egiteko. Edizio honen helburua ez da, inondik ere, jatorrizko Cervantesena eta Berrondoren itzulpena aldean jartzea, baizik, oroz gain, euskal irakurleari Kixoteren ibilerez modu jare batean gozatzeko aukera eskaintzea.

Alderdi orokorrakoak aipatu nahi nituzke, ordea, Berrondo jaunaren itzulpengintza gidatu zuen ikuspegiak eta jokamoldeaz orobat.

Oh! Euzkadi aldizkariaren 2. zenbakiak⁵, 1980ko ekainean argitaratutakoak, Berrondo jaunari egindako elkarrizketa bat plazaratu zuen; han oso gauza argigarriak esaten zituen, bai Kixoteren itzulpenaz, bai euskarari buruz berak zeukan ikuspegiak. Barrenean sakon erroturik izan behar zuen ikuskera hori Pedro Berrondok, izan ere hamazazpi urte geroago, 1997an, bai *Ostiela* aldizkarian⁶, bai Donostiako eta Loiolako Herri Irratiko "Komatxo artean" irratsaioan egin zizkioten elkarrizketetan, bete-beteaz azaldu zituen bere irizpideak.

Beraz, laburtzearren batez ere *Oh! Euzkadi* aldizkariari emandako elkarrizketa horren pasarteetan hartuko dugu batik bat oinarri, Berrondoren itzulpengintza zertxobait azaltzen galuntzeko.

Kixoteren euskaratze lana zergatik hartu zuen galdegin ziotenean, erantzun harrigarri bat eman zuen Berrondok: "maitasunak barkatzen ez duelako", horregatik itzuli omen zuen Cervantesen

[5] <http://www.armiarma.com/andima/euzk/euzk0309.htm>

[6] (1997) *Ostiela*. Beasain, Paperzaleak

obra. Orri bakoitzeko, batez beste, bizpahiru orduko lana, guztira hiru mila ordutik gora, erraz esaten da. Horrela zioen Berrondok:

“Ni pozik negok egindako lanekin. *Kijoteri* eskainitako orduak eta, ez negok damutan. Oso gustora gainera. Euskerari eskaintzen dizkiongun bihozkadak eta, hor bazegok bihotz-lege gozo bat, bizi poza ematen duna”.

Hizkuntzari buruzko barren-barreneko ikuspen zehatza zuen Berrondok, utilitarismorik gabea, doanekoa esan daiteke, izpirituala. Berak ez zuen euskara lantzen kultur helburu arnas luzeagoko baten izenean, ez. *Kixoteren* itzulpena ere ez zuen, ziur asko, euskarak hor aspaldidanik zeukan hutsune bat betetzeko egin, berak argi azaltzen du:

“Nik euskeraganako joera ez dit erabakitzen euskerak bizi luzea izango duelako edo ez duelako, bizi haundia edo motza izango duelako, baizikan nere bizia hori delako”.

Erljiioak indar handia zeukan, noski, Berrondoren hizkuntza ikuspen barnekoi eta izpiritual horretan. Gaurko begiz, egungo gizarte laikoaren betaurrekoez ikusita, antigoaleko jarrera atzerakoi guztiz galdutakoak dira Berrondok *Oh! Euzkadi* aldizkariko gazte “errebolta-riel” esaten zizkienak:

“Kontradizioa, zuek esaten dezuen bezela, bizitza aurre aurreko puntan eraman nahi, eta gero lehengo hizkuntza zaharrari eutsi nahi. Hori nola lotu liteke? Ekonomia bakarrik ez, baizik kultura guztia. Nola litekek lehengo euskera zaharrean mintzatu, oraingo irizpide berriak, Holandako auzo zikin hoietan bildutako iritzietan euskaraz mintzatu. Hori ezin liteke. Nere iritzian euskarak gaur kabi bakarra Elizan zakak, eta kito. Elizara joaten den jendeak bere bihotza lehengo euskera xahar hortan mamitua zakak. Euskara hori gai duk, eta gainera gaibide ona, barrengo gauzak, barrengo, bihotzeko hizkuntza hori berotzeko, goxatzeko, argitzeko, erakusteko. Eta horretarako kabi ona zakak Elizan, Jainkoari eskerrak”.

Kixoteren zahartasunaz

Berrondoren ikuspegia hala zen: *euskara xaharrean* mamitu zuen bere itzulpena, berak hor bakarrik ikusten baitzuen, erljiioari eta

Elizari lotua, gauzak egoki adierazteko gaitasuna duen baliozko hizkuntza. Berak ez zuen *Kixoteren* gaztelera zahar hura batere urrun sentitzen, hurbil baizik, aipatzen ari naizen elkarrizketa hartan esaten zuenez:

“(...) hizkuntza aldetik, (...) leihatila zabaltzea bezela duk, erdal hizkuntzak edo gaztelarak zenbat gauza hartuak dituen euskeratik, euskerak haruntz ixuriak. Esaeretan, irudi-joskeretan, pronominal joko hoietan guztietan. Jatorriz erderak euskeratik hartuak, gauza asko eta asko”.

Herri Irratiko “Komatxo artean” irratsaioan egin zioten elkarrizketan, Berrondo hala mintzatu zen Cervantesen hizkera literario itzulteko bidez:

“Euskal hizkuntzan gehien azaltzen den hitza ‘min’ hitza da, hala dio Villasantek bere liburu batean, eta euskaldunak bihotzean min du (...) *Kixoteren* esamoldea edo esateko modua, askoz errazagoa [eman daiteke euskaraz] beste edozer baino. Izan ere, *Kixotek* agertzen dituen ibilbide guztiak, pasadizo guztiak, euskaraz dakienak benetan ederki euskaratuko ditu. Itzal handiagoa du *Kixotek*, baina halaberean erraztasun gehiago. Pausaje polita dauka, hitz guztiek euskaraz parekoa ederki daukatenak... Oraingo bizikera, berriz, oso aldatua dago; orain dela 400 bat urte, Cervantesen hizkerak lokera gutxiago zuen oraingoak baino, eta beti errazago esana. Hizkuntza errazagoan beti ederki euskaratzen da. Oraingo hizkeran, berriz, segituan aterako dizkizue hitzetik hortzera mila hizkuntza arraro, eta mila hizkuntza horietan, zerbait horrela... Gutxi gorabeherako lana egin behar. Aldiz, *Kixoterenean* euskarazko hitza pare-parean gertatzen zaizu gehienezan.”

Kixoteren zaharkitasun horri itzulpenean nola erantzun behar ote zaien, hizkuntzaren aldetik esan nahi dut, hori beste kontu bat da. Berrondok hautu bat egin zuen, gaur egungo ikuspegiarekin begiratu Cervantesen testuari darion zahar kutsua euskara zahar –bere ustez behintzat, zahar– batez erantzun zion. Horretan, esango nuke bat egin zuela Berrondok urte luzetan izan den tradizio zerbantistari, gure albo hizkuntza gehienetan halako joera izan baita klasikoa: *Kixoteren* usain zaharrari hizkuntza erregistro arkaikozalearen ordaina bilatu izan zaio.

Adibide bat jartzearen, *Kixoter*en ingelesezko itzulpenen historian, bertsio zabalduea eta irakurle gehiena bereganatu izan duena Tobias Smollettek 1755an egindako *The History and Adventures of the Renowned Don Quixote da*⁷. Diotenez, gizonak ez zekien gaztelera askorik, eta dozena bat urte lehenago Charles Jarvisek egindako itzulpen bat birmoldatu besterik ez zuen egin, baina *zahar gustua* emanda testuari. Urte luzetan, Smolletten bertsio hori izan da Kixoteren ingelesezko itzulpenetan gailen...

Orainsu, ordea, Miguel de Cervantesen maisulanaren ingelesezko itzulpen berri bat eman du argitara Edith Grossman itultzaileak New Yorken, aurtengo udazkenean, oso bestelako jokabide eta joera batez. Mexikar idazle Carlos Fuentesek 2003ko azaroaren 2an *The New York Times* egunkarian argitaratutako iruzkin batean, azpimarratu zuen "itzulpenaren bikaintasuna", eta erantsi zuen: "Horixe da benetan mirezgarria: gaur egungoa eta jatorrizkoa bat dira. Ez kezkatu zaharrarekin edo berriarekin. Grossmanek ederki lortzen du kategoria erraz horiek bere lanera isur ez daitezen. Klasiko bat gaur egungo bihurtzea: horixe da lorpen handiena"⁸.

Berrondok ez zuen, noski, halako jomugarik izan, alderantzizkoa baizik. Ez nuke itzulpengintzari soilik dagokion ikusmolde hau beste ezerekin nahasi nahi, batik bat Berrondok euskara batuaren aurrean izan zuen jarrerarekin, hor beste kontu batzuk baitaude, itzulpengintzatik urrunago doazenak. Alabaina, nabarmendu nahi nuke Berrondo itultzailea bat datorrela, ikusmen orokorrean, Berrondo euskaltzainarekin eta, zer esanik ez, Berrondo apaizarekin. Horra *Oh! Euzkadi* aldizkariko bere elkarrizketaren beste zati bat:

"Ez parre egin. Apaizaren paseoa, plazan barrena, baserrietan zehar... ze, pasioan, esaten ziotek baserritarrak, eta ez zaiek gaizki iruditzen apaiza paseoan ibiltzea, beraiek lanean ari diren bitartean. Bazekitek hortarako dagola apaiza. Errezoak egin, eta meza eman eta paseoan ibili, bere sotanarekin dotore. Jende xeheari ez zioke onik egiten apaiza lanean iharduteak. Zer modu, eta ondo ahal gaude esan, eta pake hori eman, lanean ari direnei. Hori duk apaiza-

[7] <http://quixote.mse.jhu.edu/Translation.html>

[8] <http://www.nytimes.com/2003/11/02/books/review/02FUENTET.html>

ren egitekoa. Euskal Herria, plazan barrena, paseoan dabilen apaiz sotanaduna galdutakoan ez duk Euskal Herria izango”.

Argitalpen honen inguruan hitz bi

Irakurleak esku artean duen *Don Kijote Mantxa'koaren* edizio hau faksimile gisa egina da, Estornes Lasak aurrez, 1976an eta 1985ean, kaleratutakoaren berdin-berdina da, alegia. Paperari eta enkoaderazioari dagozkion ezaugarriez bakarrik aldentzen da hartatik: gaur egungo irakurlearentzat eskuragarriago izan dadin, ezaugarri horiek arruntagoak dira edizio honetan. Gainerakoan, ez dago aldaketarik.

Edizioaren arduradunen hautua izan da hori, baina ez zen, jakina, eskueran zegoen aukera bakarra. Egungo euskara batuaren moldera ohitutako begientzat –eta hala izango dira, orobat, heziketa euskaraz jasotzeko aukera izan duten belaunaldi gazteen begiak–, harrigarri edo bitxi gerta daiteke euskara batuaren aurreko “gipuzkera osatuaren” ortografia moldea. Beharbada, hezkuntzan erabilia izateko idazkeraren arazo horri zailtasun gaindiezina iritziko dionik ere izango da, baina ziurrenik argudio horiek ez dute zer ikusirik edizio honen xedeekin. Albo hizkuntza gehienetan, baita gazteleraz ere, *Kixote* edizio anitzetan bereizi ohi da: alde batetik, jatorrizko bertsiok egoten dira, osoak eta testu originalari guztiz lotuak; bestetik, bertsiok laburtu edo egokituak, gehienetan idazkera, esamolde eta ortografia gaurkotuaz emanak, eta ikasleen edo irakurle aditu ez direnen artean erabiltzeko eginak. Bistan da, irakurleak eskuarteartean duen edizio hau lehen sailari dagokio, baina horrek ez die deus ere eragozpenik ipintzen bigarren saillean egin daitezkeen eta, ziurki, egingo diren saioei.

Euskaraz osorik eman den *Kixoteren* berrargitalpenak zentzu osoa dauka XXI. mende hastapeneko euskararen egoerari buruz. Pedro Berrondok *Kixote* osoari aurre egin zion, galanki kostatako lanaz, eta euskal itzulpengintzaren historia txikian episodio nagusietako bat da *Don Kijote Mantxa'ko*, zalantzarik gabe. Berrondok ongi asko jakingo zuen, ziurrenik, bere lanak ez zuela irakurle desinteresatu asko bilduko, baina hurrengo urte luzeetan beste inork egingo ez duen lana egin zuen, eta hori hor dago.

Izango al du berrargitalpen honek irakurle prestu eta oparorik? Ez dago aurrez esaterik, baina *Kixoteren* ibilerak euskaraz, aise eta soil, irakurtzeko aukera ematen digu, zalantzarik gabe. Hori bera ez da gutxi, noski. Horrez gain, iruditzen zait egungo euskal irakurleak irakaspen eder asko atera ditzakeela Berrondoren itzulpen honetatik, hizkuntzaren moldea (ez bakarrik ortografian, ez bakarrik idazkeran) berdintasun janzkera estuegiek hertsitzen duten garaian.